

Loula, František

Peněžní a úvěrová soustava Československa za kapitalismu

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. G, Řada sociálněvědná. 1959, vol. 8, iss. G3, pp. 112-114

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/111418>

Access Date: 24. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Peněžní a úvěrová soustava Československa za kapitalismu

V poslední době vyšla řada původních prací o národním hospodářství v předmnichovské CSR, jako Wagnerova studie „Monopoly kapitalistického Československa“, „Přehled vývoje národního hospodářství CSR“, připravený kolektivem pracovníků VŠE, Stočesova práce „Postavení zemědělské malovýroby v kapitalistické CSR“. K nim přibyla nyní i rozsáhlá práce tří autorů, M. Ubiria, V. Kadlece a J. Matase, „Peněžní a úvěrová soustava CSR za kapitalismu“ (SNPL, 1958, str. 344, cena Kčs 24,—).

Účelem této publikace je dát konkrétní poznatky o vývoji peněžní a úvěrové soustavy kapitalistické CSR, o její struktuře a funkci. Poslední dobou se vyskytla řada kritických hlasů k tématům historického charakteru, při čemž se uvádělo, že ekonomové utíkají k těmto tématům a vyhýbají se řešení naléhavých otázek socialistické ekonomiky. Myslím, že názor, že takováto témata nejsou dostatečně oprávněna z hlediska společenského a že jde jen o problémy okrajové, není správný. Studium historie národního hospodářství není samoučelné. Musíme poznat minulost proto, abychom lépe chápali současnost a dovedli správně řešit nejen úkoly současné, ale i úkoly nejbližší budoucnosti.

Takto také přistupují autoři ke své práci. Chtějí ve své práci podat pravdivý obraz vývoje peněžního oběhu a úvěru v CSR na základě marxisticko-leninské teorie peněz, aplikované na poměry Československa. Poznání peněžní a úvěrové soustavy v kapitalistické CSR přispěje k hlubšímu pochopení ekonomických funkcí peněz a úvěru za socialismu a k dokonalejšímu využití těchto ekonomických kategorií při budování socialismu. A to je zejména dnes — při podstatném zesílení úlohy peněz a úvěru v soustavě řízení našeho národního hospodářství — záležitost nanejvýš potřebná a aktuální. Potřeba takovéto práce je pak tím větší, jelikož se naše marxistická politická ekonomie dosud poměrně málo zabývala problémy peněžního oběhu a úvěru.

Hlubší poznání těchto problémů má také stěžejní důležitost pro zkoumání vývoje soudobého kapitalismu, pro pochopení podstaty peněžních a úvěrových machinací, jimiž prý — podle teorií západních ekonomů — může kapitalismus odstranit hospodářské krize a zajistit si trvalou prosperitu. Poněvadž pak se předmnichovské Československo vyznačovalo všemi rysy imperialismu a bylo poměrně ne slabým členem bloku imperialistických států, může nám dát rozbor jeho peněžní a úvěrové soustavy i po této stránce mnoho důležitých poučení. Autoři při sledování vývoje peněžní a úvěrové soustavy ukazují na bohatém faktickém materiálu, který v takovém rozsahu nebyl dosud nikde shrnut, jak v Československu docházelo k postupnému srůstání průmyslového a bankovního kapitálu v kapitál finanční, jak vznikala finanční oligarchie, podřizující si nejen hospodářství, ale i státní aparát, která nakonec zaprodala Československo fašistickému Německu.

V I. oddílu knihy je vylíčen peněžní oběh a úvěr v období Rakouska-Uherska od počátku 19. století. V první kapitole tohoto oddílu zabývají se autoři vývojem rakouské měny a cedulové banky. Ukazují správně, že cedulová banka je v období imperialismu nejen vedoucím článkem úvěrové soustavy, nýbrž i mocným nástrojem třídní a vykořisťovatelské funkce peněžní a úvěrové soustavy kapitalismu. Tuto funkci plnila dualistická Rakousko-uherská banka zřízená v r. 1878 z Národní banky rakouské, která si osvojila poměrně pružnou diskontní a devisovou politiku. Do této části se vloudila chyba, pokud jde o zavedení korunové zlaté měny v r. 1892. Zlatý obsah koruny nebyl 0,609756 g ryzího zlata, jak se v knize uvádí (str. 18), nýbrž 1 K = 0,304878 g ryzího zlata. Zákonem o zlaté mincovní soustavě nebyl totiž stanoven zlatý obsah koruny, nýbrž zlatý obsah zlaté 20 K na 6,09756 g, z čehož vyplývá zlatý obsah koruny, jak uvádím.

V 2. části I. oddílu je čtenář seznamován s vytvářením úvěrové soustavy v českých zemích a s jejím vývojem do r. 1918. Velmi pěkně je tu ukázán tlak koncentrace v průmyslu na koncentraci bankovníctví a opačný vliv bank na další koncentraci průmyslu. Zvláštní pozornost věnují autoři rozvoji tzv. lidových peněžních ústavů, které sehrály v českých zemích mimořádně důležitou úlohu při rozvoji kapitalistické peněžní a úvěrové soustavy. Správně podtrhují, jak tyto družstevní ústavy soustředěním úspor, které přecházejí do bankovního kapitálu, posilují hospodářskou moc buržoasie, později pak finanční oligarchie. Poměrně malá pozornost je věnována v této části vývoji úvěrové soustavy na Slovensku v období Rakouska-Uherska. Ani zmínky zde není o účasti českého kapitálu ve slovenských a maďarských peněžních ústavcích, ačkoli se český kapitál účastnil ve slovenské Ústřední bance v Budapešti prostřednictvím Ústřední banky českých spořitelů a Živnostenská banka působila spolu při rozmožnění akciového kapitálu Úvěrné banky v Ružomberku. V r. 1910 pak Živnostenská banka založila Zemskou průmyslovou banku v Budapešti a v r. 1911 Česká průmyslová banka Uhersko-českou průmyslovou banku v Budapešti. Sporné jsou údaje o datu založení burzy

ve Vídni a v Praze. Tak vídeňská bursa byla podle některých pramenů založena již roku 1761 (nikoli 1771) a pražská bursa začala definitivně působit od 15. dubna 1874 (nikoli od r. 1871). Před rokem 1874 šlo jen o neúspěšné pokusy o zřízení bursy.

Jádrem práce je oddíl II, pojednávající o peněžní a úvěrové soustavě Československa v letech 1918—1938. Tato část je psána živým slohem a přináší nejen mnoho materiálu, ale je i velmi zajímavá a poutavá. Ustředním motivem této části je vylíčení ostrého konkurenčního boje dvou základních skupin finančního kapitálu: skupiny Živnobanky a skupiny Pragobanky. Skupina Živnostenské banky sdružovala převážně těžký průmysl, který nakupoval suroviny hlavně v zahraničí a prodával výrobky převážně doma. Šlo tedy o dovozní průmysl, který měl zájem na zhodnocení měny, na deflační politice. K témuž zájmu vedlo i to, že koncern Živnobanky byl kapitálově nejsilnější ze všech koncernů a jako věřitel ostatního průmyslu a bank měl zájem na zhodnocení pohledávek. Naproti tomu koncern Pragobanky ovládal průmysl lehký, odkázaný převážně na export, v jehož zájmu byl tedy nízký zahraniční kurs koruny pro zlepšení jejího postavení na zahraničním trhu. Protože byl kapitálově slabší než koncern Živnobanky a mohl se dostat do postavení dlužníka, měl spíše zájem na znehodnocování dluhů. Z těchto důvodů prosazovala Pragobanka inflační tendence. Rozpor mezi těmito skupinami měl veliký vliv jak na vývoj československé měny, tak i na charakter úvěrové soustavy. Autoři přitom správně ukazují i na společný zájem těchto skupin v boji proti německému a maďarskému kapitálu za získání převahy československé buržoasie, zejména pak na společný postup proti dělnické třídě za uchování a upevnění posic kapitalismu proti snahám o socialisaci. Národnostní rozbor byl brzo překonán a vytvořila se bez ohledu na národnost jednotná fronta buržoasie v ČSR, společně postupující proti pracujícímu lidu. Jak politika deflace, tak politika inflace byla vždy prováděna na úkor dělnické třídy, která na ni doplácela. Při deflaci dochází nejprve k snížení mezd, za nimiž pokulhává snižování cen spotřebního zboží, při inflačních opatřeních stoupají nejprve ceny spotřebního zboží, za nimiž pokulhává zvyšování mezd. Už okolkování bankovek v roce 1919 postihlo především pracující lid a drobnou buržoasii, neboť velcí kapitalisté měli svůj kapitál v akciích, jejichž kurs po provedení okolkování stoupl. Vedlo tedy kolkování bankovek k posílení moci finančního kapitálu a veškerá tíha poválečné doby se přenesla převážně na pracující. Nostrifikace akcií umožnila rychlé vítězství československého kapitálu nad německým a maďarským kapitálem pro velký valutový rozdíl mezi kursem československé koruny a silně inflační rakouské měny. Toto vítězství československé buržoasie upevnilo její ekonomické i politické postavení a přispělo k vítězství buržoasie v boji o charakter republiky. Deflaci v letech 1922—1923 odnesli pracující jednak snížením mezd bez odpovídajícího snížení cen, jednak růstem nezaměstnanosti. Pracující rovněž dopláceli i na obě československé devalvace z r. 1934 a z r. 1936, které spadají do řady světových devalvací s cílem pomocí měnového dumpingu zlepšit konkurenční postavení domácí buržoasie v boji o odbytiště.

Autoři velmi pěkně ukazují, jak po volbách v r. 1935 došlo k dohodě Živnobanky s agrárním kapitálem a jak pak jednotná fronta finančního kapitálu agrárního a Živnobanky otevřela cestu k zesílení státní monopolistických opatření ve prospěch finančního kapitálu. Spojený finanční kapitál prosazoval změnu zahraniční orientace ČSR na fašistické Německo. Živnobanka skupovala pro říšskoněmecký kapitál akcie průmyslových podniků, kdežto agrární kapitál zásoboval říši obilím, moukou, cukrem a jinými zemědělskými produkty. Tak obě skupiny připravovaly již tehdy těsnou spolupráci s říšskoněmeckým kapitálem hospodářsky zradu, která vyvrcholila politicky Mnichovem. Pěkně se tu ukazuje, jak společenství třídních zájmů zatláčuje do pozadí všechny konkurenční rozpory, které se jinak tak výrazně projevovaly, jak „vlastenectví“ velkoburžoasie je omezeno možnostmi monopolních zisků. Autorům se podařilo velmi názorně ukázat, že zradu na republice spáchali stejnou měrou jak Anton a Feierabend, tak dr. Preiss.

Kladem práce je to, že nezůstává jen při líčení vývoje peněžní a úvěrové soustavy v Československu, nýbrž zařazuje je do širšího rámce. Tak VII. kapitola obsahuje veliké množství materiálu o monopolisaci československého hospodářství (kartelech a koncernech) i o účasti zahraničního kapitálu na československých průmyslových a bankovních podnicích.

V poslední kapitole (VIII) II. části se zabývají autoři (na této kapitole nebyl spolupracovníkem s. Kadlec) protikrizovými teoriemi buržoasních ekonomů a úlohou peněžního oběhu a úvěru v nich. Stručně vykládají základní teze Keynesovy teorie „regulovaného kapitalismu“. Ukazují tu dále, že vysvětlení jednotlivých měnových opatření v Československu nelze hledat v teoretické koncepci ekonomů a ministrů, nýbrž v mocenských zájmech vládnoucí finanční oligarchie, která na vedoucí místa vysílala své exponenty, jejichž teoriemi a osobnostmi zakrývala své cíle. Měnová opatření prováděná ministry financí kapitalistické ČSR, jsou pak nezřídka v rozporu s dřívě hlásanými názory těchto ministrů. To se dokumentuje na případě dr. Rašina

i dr. Engliše. Přitom je značná pozornost věnována tzv. „operacím na volném trhu“, o kterých se již obšírně mluvilo také v kapitole VI, kde se píše, že „by se mohlo zdát, že to bylo osobní tragédií dr. Engliše, že právě on sám v r. 1934 tyto operace na volném trhu zavedl nepřímo, totiž zřízením Československého reeskontního a lombardního ústavu“ (str. 202), kdežto v několika předcházejících letech proti nim bojoval. Toto tvrzení se mi zdá značně přehnané. I když intervenční nákupy dílčích dluhopisů státních a komunálních Čs. reeskontním a lombardním ústavem vedly k zvýšení likvidity bank, k přípravě konverse státního dluhu apod., přece se jen tato opatření lišila od operací na volném trhu, jak je navrhoval dr. Macek a proti nimž se stavěl Engliš. Macek říká: „Výdej bankovek za dílčí dluhopisy dodá národnímu hospodárství tolik dlouhodobých peněz, kolik jich potřebuje. Když by se pak objevily některé příznaky přílišného nadbytku peněz, může cedulová banka prodejem dluhopisů zase oběh hotových peněz zmenšit podle potřeby. Tomuto nakupování a prodávání dílčích dluhopisů cedulovou bankou se říká „operace na volném trhu“ (Josef Macek, Cesta z krize, Praha 1935, str. 61—62). Z citátu je zřejmo, že Macek vidí v operacích na volném trhu především nástroj k rozmnožení obíhajících peněz, při čemž na rozdíl od eskontu směnek a lombardu jde v tomto případě o úvěrové peníze dlouhodobé, jichž by mohlo být využito k veřejným investicím. Opatření, prováděná Reeskontním ústavem, se však od takového pojetí lišila, neboť zde nešlo o rozmnožování oběživa přímo při intervenčních nákupech dílčích dluhopisů, jak to navrhoval Macek a jeho stoupenci, nýbrž nákupy se prováděly především z prostředků povinných vkladů bank. Lze tedy těžko předpokládat, že by tu Engliš dělal něco, co by odporovalo jeho názorům tak, že by se to dalo označit jako jeho „osobní tragédie“.

Pokud jde o druhou československou devalvaci z r. 1936, uvádějí autoři, že Engliš ji zásadně odmítal, že však demisi nepodal (str. 292). Engliš však po druhé devalvaci podal žádost vládě, aby tlumočila jeho demisi prezidentu republiky (viz o tom J. Kolařík: Peníze a politika, Praha 1937, str. 564 a n.). Vláda o žádosti guvernérově jednala a usnesla se, že tuto demisi nedoporučí. A Engliš, jemuž — jak se zdá — šlo především o to, aby se ujistil důvěrou vlády, zůstal. Pokud jde o postoj Živnobanky k druhé devalvaci, je zřejmý z klidného postoje „Národních listů“ na rozdíl od polemik vedených při devalvaci v r. 1934. Živnobanka se totiž před druhou devalvaci zajistila, její průmyslový concern se zásobil surovinami na dlouhou dobu a byla provedena i jiná zajišťovací opatření, takže si při druhé devalvaci Živnobanka bohatě vynahrádila ztráty, které utrpěla při devalvaci v r. 1934.

V posledních oddílech knihy (III a IV) je pro úplnost stručně vylíčen vývoj peněžního oběhu a úvěru v období německé okupace a v prvních letech po osvobození po r. 1945. Z poslední části je zřejmé, jak odpor buržoasie před únorem 1948 brzdil reorganizaci peněžnictví a úvěrové soustavy, která mohla být prováděna jen pomalu a po etapách.

Veškeré je třeba vydání knihy hodnotit kladně, zejména proto, že zaplňuje mezeru v naší ekonomické literatuře a přináší mnoho materiálu z této oblasti našimi ekonomy dosud zanedbávané. Kniha dává řadu podnětů k dalšímu vědeckému zkoumání otázek peněžní a úvěrové soustavy.

František Loula

Nad dvěma sborníky proti revizionismu

V. I. Lenin: *Proti revizionismu*, SNPL 1958, str. 323. *Jednotně proti soudobému revizionismu*, SNPL 1958, str. 323.

V. I. Lenin v úvodu své práce „Marxismus a revizionismus“ cituje Hobbesův výrok o tom, že „kdyby se geometrické axiomy přičily zájmům lidí, lidé by je jistě vyvrátili“. Tímto výrokem jsou vyjádřeny výstižně zkušenosti všech pokrokových lidí, kteří v minulosti často zápasili o uznání pravdivých poznatků — zvláště když tyto ohrožovaly pozice vládnoucích tříd. Vzpomeňme příkladu Galilea, Koperníka a jiných. A je jen samozřejmé, že učení Marxovo, které dokazuje, že soudobý kapitalistický řád bude nevyhnutelně nahrazen řádem novým, že toto učení si muselo vybojovat na své dráze každý krok. Buržoasie, její ideologové i policejní orgány, věnovaly mnoho úsilí na vymýcení vědecky zdůvodněného učení dělnické třídy — marxismu a jeho rozvinutí v údobí imperialismu — leninismu.

I když se buržoasie nepodařilo zastavit rozmach dělnického hnutí a zabránit vítězství marxismu v něm, snažila se a snaží se podporovat všechny pokusy, které by vědecký světový názor zbavily jeho revolučního jádra. Proto všechny oportunistické směry v dělnickém hnutí vždy nacházely podporu buržoasie a jí objektivně sloužily. Nezálzešlo na tom, zda představitelé oportunistických směrů v dělnickém hnutí byli osobně subjektivně upřímnými stoupenci zájmů dělnické třídy či nikoli. Proto např. Lenin věnoval mnoho článků a projevů otázce